

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Yıl : 1969

Cilt : XVII

Yayın Komisyonu:

Prof. Mehmet KARASAN (*Dekan*)

Prof. Dr. Hüseyin YURDAYDEN

Prof. Dr. İbrahim Ağâh ÇUBUKÇU

Doç. Dr. İsmail CERRAHOĞLU

Doç. Dr. Mehmet HATİBOĞLU

Doç. Dr. Hüseyin ATAY

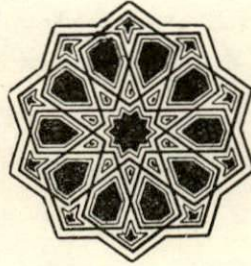
Yıl : 1969

Cilt : XVII

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

1971 YILI

1971 YILI

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ . 1971

İ Ç İ N D E K İ L E R

Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN, <i>Anadolu Örf ve Adetlerinde Eski Kültürlerin İzleri</i>	1
Prof. Dr. Cavit SUNAR, <i>İslâm Meşşâi, Felsefesinde İlk Adım</i> ..	29
Prof. Dr. İbrahim Ağâh ÇUBUKÇU, <i>Nuseyriler</i>	51
Doç. Dr. İsmail CERRAHOĞLU, <i>'Ali ibn abi Talha'nın Tefsir Sahifesi</i>	55
Doç. Dr. Hüseyin ATAY, <i>Memleketimizdeki İlim ve Din Anlayışı Üzerine</i>	83
Doç. Dr. Talât KOÇYİĞİT, <i>'İlmu Uşuli'l-Hadis veya 'İlmu Mustalahil-Hadis</i>	117
Osman KESKİOĞLU, <i>Zuamâ'ul-İslâh=İslâhât Öncüleri Hakkında Görüşler</i>	137
Ali Himmet BERKİ, <i>İslâm'da Kaza Tarihi</i>	153
Prof. Dr. Şakir BERKİ, <i>İslâm Hukukunun Ana Hatları</i>	169
Fevziye Abdullah TANSEL, <i>Olanlar Şeyhi İbrahim Efendi ve Devriyesi</i>	187
Dr. Süleyman ATEŞ, <i>Toprak ve İslâm</i>	201
Joseph L. HROMADKA, <i>Doğu Ortodoksluğu (çev.: Günay TÜMER)</i>	239
Doç. Dr. Hüseyin ATAY, <i>Kur'an'a Göre Münazara Metodu</i> ...	259
—, <i>Kurban Bayramı ve Felsefesi</i>	277
Doç. Dr. Necati ÖNER, <i>Mantığın Ana İlkeleri ve Bu İlkelerin Varlıkla Olan İlişkileri</i>	285
Mustafa FAYDA, <i>Hicaz Kütüphaneleri</i>	305
<u>Kitap Tanıtma:</u>	
<i>Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler</i> (Doç. Dr. Hikmet TANYU)..	309
<i>Farabi</i> (Doç. Dr. Hüseyin ATAY)	315
<i>Usulu't-Tafsir Li Kitabillahi'l-Munir</i> (Doç. Dr. İsmail CERRAHOĞLU)	329
<i>Kitab'ut-Tabakat</i> (Mustafa FAYDA)	333
<i>Tarihu Halife b. Hayyat</i> (Mustafa FAYDA)	337
<i>Müsnedül-İmam Zeyd</i> (Abdülkadir ŞENER)	339
<i>İmam Nâfi', Râvileri ve Kıraâtları</i> (Demirhan ÜNLÜ)	349

İMAM NÂFÎ', RÂVİLERİ VE KİRÂÂTLARI

Tam ismi Nâfi' b. Abdurrahman b. Ebî Nua'ym el-Leysî el-medeni (نافع بن عبد الرحمن بن أبي نعيم الليثي المدني) dir. O; Ebû Ruveym veya Ebû Nuaym veya Ebû'l-Hasan veyahut Ebû Abdillâh veyahutta Ebû Abdurrahman el-Leysî olarak bilinir.

Takriben Hierî 70 tarihinde doğmuş ve 169 tarihinde vefat etmiştir. Aslen Isbahanlı olup yedi kırâat (el-Kırâtü's-Seb'a)¹ imamlarından birincisidir².

Senelerini kırâat öğrenmeye hasreden Nâfi', kırâatı Medîne-i Münevverede tahsil etmiş ve kırâatta Medîne ehlinin imamı olmuştur. Kırâattaki senedi, mütevatiren Hazreti Muhammed' (S.A.V.) e kadar uzanır. Bunun için Medine halkı onun kırâatına meyletmişlerdir.

İmam Nâfi'in kendisi sika ve sâlihlerden olup Abdurrahman b. Hürmüz el-A'raç, Müslim b. Cündüb, Muhammed b. Müslim b. Şihab Ez-Zühri, Ebî Ca'fer el-Kârî, Yezid b. Rûman, Salih b. Havvat, Şeybe b. Nassah gibi yetmiş kadar tâbîden kırâat öğrenmiştir.

Bunlardan El-A'rac; kırâatı Abdullah b. Abbas'tan, Ebû Hüreyre'den ve Abdullah b. Ayyaş b. Ebî Rabi'a el-Mahzûmi'den; Müslim, Şeybe ve İbn-i Rûman ise kırâatı Abdullah b. Ayyaş'dan öğrenmişlerdir. Şeybe, Ömer b.

1 Yedi kırâattan maksat; Kur'an-ı Kerîme müteallik kırâat vecihlerinden yedisi ittifakla tevâtüren sabittir. Bunlara (الْقِرَآتُ السَّبْعَةُ) el-Kırâatü's-Seb'a denilir. Bize kadar tevâtüren gelen kırâat olup yedi imamın kırâatıdır. Kırâat tasnifinde "Mütevatir Kırâat" olarak zikredilir. Bu yedi kırâatın imamları ise kısa isimleri ile; Nâfi', İbn-i Kesîr, Ebû Amr, İbn-i Âmir, Âsım, Hamza ve Kisâidir.

Mütevatir Kırâat; sahih senedlerle Hazreti Peygamber (S.A.V.) e kadar varan ve Peygamberin teyidine mazhar olan her hususta kendisine güvenilen râvilerce Peygamberden rivayet edilen kırâatlardır.

2 Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. el-Cezerî, Gâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti-l-Gurrâ Mısır 1933 II, 330.

Ebî Abdullâh ez-Zencânî, Tarihi'l-Kur'an, Kahire 1935 s. 58

Taşköprüzâde Ahmet efendi, Mevdûatu'l-'Ulûm 1313 I, 467

el-Hattab'dan da kırâat işitmiştir. Salih b. Havvat, Ebû Hüreyre'den; Zühri'de Sa'îd b. Müseyyebden kırâatı öğrenmişlerdir. Said b. Müseyyeb de Abdullah b. Abbas ve Ebû Hüreyre'den öğrenmiştir.

Abdullah b. Abbas, Ebû Hüreyre; ve Abdullah b. Ayyaş, Ubey b. Ka'b'dan kırâatı öğrenmişlerdir. İbn-i Abbas ayrıca Zeyd b. Sabitten okumuştur. Zeyd b. Sabit, Ubey b. Ka'b ve Ömer b. el-Hattab ise Hazreti Muhammed (S.A.V.) den öğrenmişlerdir³.

Görüldüğü veçhile Nâfi'in kırâatı silsile yolu ile Peygamber Efendimize kadar dayanmaktadır. Kaynaklarda Nâfi'in mühim vasıfları şöyle sıralanmaktadır.

"İmam Nâfi' siyah renkli, güzel huylu, iyi ahlaklı ve nurlu yüzlü bir insan olup tabiatı mizaha meyyal idi. Her ne zaman konuşsa ağzından misk kokusu gibi bir koku yayılırdı. Bir gün ashabından birisi kendisine "Ya Ebâ Ruveyy! Her gün nâsa Kur'ân talim ettiğin zaman sizden çok güzel bir koku hasıl oluyor. Bunun sebebi nedir?" dediğinde "Ben ne misk gibi kokarım ne de o kokuya yakın olurum. Lâkin rüyamda Hazreti Muhammedi (S.A.V.) gördüm. Ağzıma Kur'ân kırâat ettiler. O zamandanberi ağzımdan bu rayiha zahir olur." demiştir⁴.

Talebesi Kâlûn imam Nâfi' hakkında "Nâsın en güzel huylusu, kırâat cihetinden de en güzel kırâat sahibi idi. Zâhid bir kişi olup altmış sene mes-cid-i Nebevide namazla meşgul olmuştur" der⁵.

Said b. Mansur, Medine ehlinin kırâatının sünnet ve bunun da Nâfi' kırâatı olduğunu Mâlik b. Enes'ten işittiğini söyler. Diğer taraftan Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'e "Sizce en sevilen kırâat hangisidir" diye sorulduğunda "Medine ehlinin kırâatıdır" der. Başka yok mu diye ikinci soru tevcih edildiğinde "Âsım kırâatıdır"⁶ diye cevap vererek Nâfi' ve Âsım kırâatının chemmiyetini belirtmiş olurlar.

İmam Nâfi'den Medineli yirmi kadar kimse kırâat öğrenip rivayet etmişlerdir. Sonraki nesle aktarmışlardır. Bunların en ileri geleni Kâlûn lakabı ile bilinen Ebu Musa İsa b. Minâ'dır. Onbeş kadar kimse de Mısırdan gelerek İmam Nâfi'den kırâat öğrenmişlerdir. Bunların en ilerde olanı da Verş lakabı

3 Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. El-Cezerî, En-Neşr fil-Kirâat el-Aşr, Mısır I, 112. Gâyetü'n-Nihâye II, 330, Mevdûatu'l-Ulûm: I, 467. Tarihu'l-Kur'ân s; 58.

4 En Neşr: I, 112. Tarihu'l-Kur'an s. 58. Gâyetü'n-Nihâye: II, 330-332

5 Gâyetü'n-Nihâye: II, 333

6 En-Neşr: I, 112. Mevduatu'l-Ulum: I, 468 Gâyetü'n-Nihâye: II, 331

ile bilinen Osman b. Said el-Mısri'dir. Şam ve daha başka yerlerden gelip Nafi'den kırâat öğrenenler de olmuştur⁷.

Şu hususu hemen belirtelim ki, İmam Nafi'in kırâatını en meşhûr iki râvîden öğreniyoruz. Yukarıda zikrettiğimiz vechile birisi; rivayeti, Ebu Neşit yolu ile bize kadar gelen Kâlûn, diğeri; rivayeti, Ebu Yakup Yusuf el-Ezrak yolu ile gelen Verş'dir⁸.

Şüphesiz ki, Nafi'in kırâatı sadece bu iki tarik ile yayılmış değildir. Daha başka yollarla da intişar etmiştir. Ancak, öğrencileri arasında kırâat imamlığı mertebesine yükselen Kâlûn ve Verş'in olmaları aynı zamanda Nafi'in kırâatını en iyi öğrenen ve öğreten durumunda bulunmaları dolaysıyla bu iki râvîin rivâyetleri üzerinde özellikle duracağız.

Asıl adı Ebu Mûsâ İsâ b. Mîna olan Kâlûn, Hicrî 120 tarihinde doğmuş ve 220 tarihinde vefat etmiştir. Medine-i Münevvere'nin kârîi ve nahiv bilginidir.

Kâlûn lakabının Yunanca "Kala" iyi, güzel'den müştak olduğu için aslının Yunanlı; baba adının MÎNA olması ile de Mısırh olduğu kaydedilmektedir.

Kâlûn'un, hocası ile ilgili olarak "Her ne zaman Nâfi' üzerine kırâat etsem hemen bana dört parmağımı kapayıp şahadet parmağı ile kâlûn, kâlûn, kâlûn (güzel, güzel, güzel)" dediği ve İmam Nâfi'den sonra Medine'de kırâat imamı olduğu zikredilir. Hicrî 150 tarihinde Nafi'in talebesi olmuş ve çok çok onun kırâatını okumuştur. Kaynaklar, Ebû Muhammed el-Bağdadi'den Kâlûn'un sağır olduğunu fakat bir okuyucu kırâat etse onu iştirirdi, dediğini, İbn-i Ebi Hâtim'in ise Kâlûn için "Kur'ân'ın lahn ve hatalarını dudağın hareketi ile anlardı" diye söylediğini naklederler⁹.

Nâfi' hazretlerinin ikinci meşhur ravii Verş'dir. Tam ismi Osman b. Said el-Mısri olan Verş Hicrî 110 senesinde Mısır'da doğmuş ve 197 senesinde yine Mısır'da vefat etmiştir. Hicrî 155 tarihinde Mısır'dan Medine-i Münevvere'ye gelerek İmam Nâfi'den Kur'ân öğrenmiş ve talim etmiştir. Mısır'da kırâat imamlığı yapmış ve kırâat riyaseti kendisinde nihayet bulmuştur. Sesinin ve okuyuşunun güzel oluşu, Arapca'ya, tecvîd ilmine olan vukûfiyeti dolaysıyla onunla münazara edilemez olduğunu öğrenmekteyiz¹⁰.

7 Mevdûatü'l-Ulûm: I, 468-469. Tarihu'l-Kur'ân s. 58. En-Neşr: I, 112-113

8 En-Neşr: I, 99-106, Abdu'l-fettah el-Kadî; el-Budûru'z-Zâhira Fi'l-Kirâati'l-Aşr El-Mütevâtira, Mısır s. 6-8

9 Gâyetü'n-Nihaye: I, 615-616. En-Neşr: I, 112. Mevdûatu'l-Ulûm I, 470. Tarihu'l-Kur'ân s. 58

10 En-Neşr. I, 113. Gâyetü'n-Nihâye: I, 502-503.

İmam Nâfi kendisine VERŞ lakabını vermiştir. Lügatta yaban güvercini veya kumru kuşunun erkeği manasındır. Kendisine, kısa boylu oluşu ve kısa elbise giyişi neticesinde yürürken ayaklarının renk renk, alacalı görünmesi dolayısıyla Vereşân veya Verş lakabının verildiğini söyleyenler olmakla beraber, az yediği ve hafif olduğu için bu lakab verildi diyenler de vardır.¹¹

Nâfi' ve İki Râvî'in Kırâatı:

Bütün kırâat imam ve râvilerinin okuyuş tarzlarını karşılaştırdığımız zaman ufak tefek sözde ayrılıklar görülecektir. Bunlar ya lehçe farklarından veya asıl metni izah maksadı ile yapılan tefsir değişikliklerinden ileri gelmektedir. Yoksa birbirine taban tabana zıt demek değildir. Lafızda bu değişikliklerin görülmesi yanında manada en ufak bir başkalık yoktur. Kurâca malum olan bu değişiklikler tamamen tevatüre dayanmaktadır.

Kırâatla ilgili kaynaklar, Kur'ân-ı Kerîmi okuma konusunda Nâfi ve iki meşhur râvî ile ilgili vecihleri bildirir iken, ya doğrudan doğruya okuyucuların isimlerini zikrederler yahut rumuzlarını kaydederler. Rumuz; Kırâat imam ve râvilerini tanıtan belirli bir işaret olup Nâfi'in rumuzu elif (ا) harfi, Kâlû'nun rumuzu bâ (ب) harfi, Verş'in rumuzu ise cîm (ج) harfidir.¹²

Değişik vecihle ilgili, şayet sadece Nâfi'in ismi veya rumuzu gösterilmiş ise Kâlûn ve Verş'in de aynı vechi yaptıkları muhakkaktır. Kâlûn ve Verş'in isim veya rumuzları zikrediliyor, fakat Nâfi'in yok ise, o değişik kırâat tarzı bu iki râvî'e âit olup Nâfi' ile alakası yok demektir.

Her iki râvî'in, hocaları ile kırâatta birleştikleri noktalar olmakla beraber ayrıldıkları yerler de yok değildir. İmam Nâfi'in kırâatında gördüğümüz vecihleri,¹³ râvileri aynen kabul ederler. Ancak râvilerine has bazı vecihler vardılar ki, Nâfi'in kırâatında göremeyiz.

Kâlûn ve Verş'in rivâyetleri arasında da bazı noktalarda beraberlik bulunmakla beraber ayrıldıkları yerler de vardır. Bu biraz önce zikrettiğimiz gibi lehce farklarının veya yapılan tefsir değişikliklerinin neticesidir.

Nâfi, Kâlûn ve Verş'in Kur'ân-ı Kerîm'in muhtelif yerlerinde yaptıkları vecihlere, daha başka imam ve râvilerin de iştirak ettiği görülebilir. Konumuzun dışına çıkmamak için onların isimlerini zikretmiyeceğim.

11 Mevdûatu'l-Ulûm. I, 469. Gâyetü'n-Nihaye: I, 502.

12 Hâmid b. Abdül-fettah el-Pâlevî, Zübdetü'l-Irfan İst. H. 1313 s: 7

13 Vecih: Şekil, tarz veya kırâat imamları arasındaki ihtilaflara denir.

Memleketimizde hatta İslâm ülkelerinin çoğunda Ebu Bekr Âsım b. Ebi'n-Necûd el-Esedî el-Kûfî'nin, Ebû Amr Hafs b. Süleyman el-Muğıra el-Esedî el-Kûfî el-Bezzâz rivayeti ile okunan Kur'ân-ı Kerim'de; İmam Nafi' ve râvilerinin genel mahiyette yaptıkları değişik vecihleri şöylece sıralayabilir ve okuyabiliriz:

(أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ) Nafi'in, Kur'ânın bütününde gizli söylediği rivayet edilir.¹⁴ İstiâze konusunda on kırâat imamına göre muhtar olan şudur. Eğer okuyucu, yalnız başına iken veya bir mecliste gizli okumak isterse, yahut namazda bulunuyor veya ders yapan bir topluluğun içerisinde ise gizli söylemesi müstehaptır. Bunların dışında (cehren) sesli olarak okumak müstehaptır¹⁵.

Şu halde Nafi' istiâze ile ilgili iki vecih yapar. Birincisi gizli okuması ikincisi cehren söylemesidir.

İstiâzeyi müteâkip Bismillâhirrahmânirrahîm (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) lafzını diğer kırâat imamları gibi Nafi'de Tevbe sûresi dışındaki surelerin evvelinde okuyarak başlar. Tevbe suresinin evvelinden veya başka bir yerden kırâata başlarken bu mübarek lafzın hazfinde yine diğer imamlarla birleşir.

İmam Nafi' diğer kırâat imamları gibi sure evvelinde dört, iki sure arasında üç vecih yapar. Sure evvelindeki dört vecih şudur:

- 1- Vaslu'l-Kul (وَصَلُ الْكُلِّ)
- 2- Katu'l-Kul (قَطَعَ الْكُلِّ)
- 3- Vaslu'l-Evvel maa' katu's-Sânî (وَصَلُ الْأَوَّلِ مَعَ قَطَعِ الثَّانِي)
- 4- Katu'l-Evvel maa' vaslu's-Sânî (قَطَعَ الْأَوَّلِ مَعَ وَصَلِ الثَّانِي)¹⁶

(الْكُلِّ) den maksat; istiâze, besmele ve suren'in evvelidir. Bunu bir misal ile açıklamaya çalışalım. Bir okuyucu diyelim ki, Fâtiha Sûresinin ev-

14 el-Budûru'z-Zâhira s: 10. Zübde s: 6

15 el-Budûru'z-Zâhira s: 10. Ahmet b. Muhammed b. Ahmet b. Muhammed b. Abdül-gani ed-Dimyâtî eş-Şâfiî, İthaf, Matbaa-i Âmire 1285 s: 23

16 Zübde s: 6

velinden okumaya başlıyor. Zikrettiğimiz vecihlerden hangisini isterse onunla okuyabilir ve câizdir.

Birinci vecih şöyle yapılacaktır: (اَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ) Okuyucu istiâzeyi çektikten sonra ses ve nefesini kesmeden besmeleyi (بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ) okuyacak yine ses ve nefesini kesmeden okumak istediği surenin evveline başlayacaktır.

İkinci vecihle okumaya başlamak istenilirse ise, okuyucu hem istiâzenin hem bismelenin sonunda ses ve nefesi kesecek yani vakfedecek, müteâkiben surenin evvelini okumaya başlayacaktır.

Üçüncü vecihle okumak; istiâze ile bismelenin arasında ses ve nefesi kesmeden okuyup bismelenin sonunda vakfetmek ve bir müddet sonra sure evvelini okumaya başlamak demektir.

Şayet Okuyucu dördüncü vechi yapmak isterse istiâzeyi okuduktan sonra vakfedecek, bismelenin sonunda ise ses ve nefesi kesmeden sure evveline vaslederek, birleştirerek okuyacaktır.

İki sure arasında câiz olan ve imam Nafi'in de kabul ettiği üç vecih ise şudur:

- 1- Katu'l-Kul (قَطَعُ الْكُلِّ)
- 2- Katu'l-Evvel maâ vaslu's-Sânî (قَطَعُ الْاَوَّلَ مَعَ وَصَلُ الثَّانِي)
- 3- Vaslu'l-Kul (وَصَلُ الْكُلِّ)¹⁷

Bu terimlerin neyi ifade ettiğini ve nasıl okunacağını sure evvelinde var olan benzerlerine kıyasla çıkarmak mümkündür. Ancak iki sure arasındaki (اَلْكَوْلُ) den maksat; bir surenin sonu, besmele ve ikinci surenin evvelidir. İstiâze yoktur. Meselâ Fâtiha suresinin sonuna gelmiş bir kimse okumaya devam edecekse (وَلَا الضَّالِّينَ) der durur. Arkasından besmeleyi çeker ve durur. Müteâkiben Bakara suresinin evveli olan (اَللّٰمُ) elif-lâm-mîm lafzını okur. Veya Fâtiha suresinin sonunda vakfeder, fakat bismelenin sonunda vakfetmeden Bakara suresinin evvelini okur. Veyahutta Fatiha

suresinin ve bismelenin sonunda vakfetmeden Bakara suresinin evvelini okuyup işe başlamış olur.

İmam Nâfi'in talebesi ve ravii Verş, iki sure arasındaki bu üç veche ilâveten iki vecih daha yapar. Birisine sekt bilâ besmele (سَكَّتْ بِلا بِسْمَلَه) , diğerine vasl bilâ besmele (وَصَلَ بِلا بِسْمَلَه) denilir.

Besmele çekmeden fakat sekt¹⁸ yaparak okumak: Herhangi bir surenin sonuna gelindiğinde sesi kesip nefesi kesmeden ve besmeleyi de okumaksızın diğer surenin evvelini kırâata başlamakdır.

Vaslederek, fakat yine besmele çekmeden okumak ise; Nihayete eren surenin sonunda vakf veya sekt yapmadan besmeleyi okumaksızın takiben gelen surenin evvelinden kırâata başlamak demektir (وَلَا لَضَّالِّينَ الْمَ) Veleddâllîne elif lâm-Mîm gibi.

Yazı ile ifadesi güç olan bu meseleleri, tatbikat daha kolay ve güzel öğretecektir. Bu, okuyuşu ile de vücûh ilmine vâkıf olan bir kimseden öğrenmekle mümkün olur. En uygun yol ise budur.

Nâfi', Fâtiha suresinin dördüncü âyetinde geçen (مَالِكِ) kelimesinin, mîm harfine bitişik olan elifi hafzederek (مَلِكِ) şeklinde kırâat eder¹⁹.

Kur'ân-ı Kerimin neresinde gelirse gelsin Kâlûn; (كُمُ) , (أَنْتُمْ) gibi cemi (çoğul) mimlerini, vasl halinde sâkin (cezmlî) olarak okuduğu gibi, damme harekesi verip ve bir de vav (و) harfi ekliyerek sîla ile (كُمُوا) , (هُمُوا) , (أَنْتُمُوا) şeklinde de kırâat eder.

Kâlûn bu sılasını, mîmden sonra gelen harf harekeli ise yapar. Değilse yapmaz. Eğer cami mîminden sonra gelen harekeli harf hemze-i katı²⁰ ise, önce sılasız bir vecih, sîla ile de iki vecih olmak üzere üç vecih yapar. Sîla ile yaptığı iki vachini, mîm harfini hem bir elif mikdarı hem de iki elif mikdarı ileri doğru uzatarak yapar. Nâfi'in diğer râvii Verş ise beş elif mikdarı uzatarak sîla yapar²¹.

18 Sekt: Okuyuş anında bir müddet sesi kesip nefesi kesmemektir.

20 Hemze'i-Katî' Vasl ve vakf halinde telaffuzdan düşürülemyen hemzedir.

21 EnNeşr. I 273-274; Zübde s: 10, El-Budûru'z-Zâhira s: 14, İthâf s: 152

(تَأْمُرُونَ) ، (جِئْتِ) ، (بِئْسَ) ، (يُؤْخَذُ) ، (يُؤْمِنُونَ) kelimelerinde görüldüğü gibi harekeli bir harften sonra gelen sâkin (cezmlî) hemzeleri Verş, kendisinden önceki hareketin cinsine göre med harfine tebdil ederek okur. Buna kırâatta ibdâl kaidesi denir. (تَأْمُرُونَ) ، (بِئْسَ) ، (يُؤْمِنُونَ) gibi²². Kur'anda nerede gelirse gelsin Verş tarafından bu vecih yapılır.

Verş Kırâatını yayan Ebu Yakup Yusuf el-Ezrak tariki ile öğrendiğimize göre İmam Verş (طَلَّقْتُمْ) ، (مَطَّلَعِ) ، (ظَلَامٌ) ، (الْأَصْلَافُ) örneklerinde görüldüğü vechile sâkin veya fetha olan ta (ط) , za (ظ) ve sâd (ص) harflerinden sonra gelen cezmlî veya şeddeli aynı zamanda meftuh²³ bulunan lâm harfini tefhîm²⁴ (kaln) ile okur.²⁵

Nâfi' ve Kâlûn, Verş'in yaptığı ibdâl ve tefhîm vecihlerine iştirak etmezler.

Med (الْمَدَّةُ)²⁶ konusunda Kâlûn ve Verş'den gelen rivayetler ilk bakışta farklı olmakla beraber araştırıldığı takdirde bu farklılığın çok

Tecvîd kaidesine göre med harfleri denilen sâkin vav, elif ve yâ harflerinden sonra herekeli hemze gelirse med herfinden önceki harf; ileri, yukarı, aşağı doğru uzatılarak okunur. Burada da vasl halinde sıla yapılması dolayısıyla medle ilgili şartlar ortaya çıktığı için Kâlûn ve Verş'in kabul ettikleri med dereceleri tatbik edilecektir.

"ELİF MİKDARI" medlerde kullanılan bir tabirdir. Bunu matematik bir ifade ile anlatmak mümkün değildir. Ancak kırâat ve tecvîd ile ilgilenen bilginler bir elif mikdarının ölçüsünü şöyle vermişlerdir: Bir elif mikdarı demek: Açık olan bir parmağı yumacak, kapalı olanı açacak, dize yahut düz bir yere konulan bir parmağı kaldıracak veya elif lafzını söyliyecek kadar uzatmaktır.

22 El-Budûru'-Zâhira s: 15, En-Neşr. I, 390, İthaf s: 156, Zübde s: 11

23 Meftuh: Harekelerden "Fetha" almış demektir.

24 Tefhîm (تَفْخِيمٌ) kaln okumak demek olup zıddı terkîk (تَرْقِيقٌ) ince okumak'tır.

25 En-Neşr. II, 111-112, İthaf s: 156, Zübde s: 12, El-Buduru'-Zahira s: 15

26 MED: Lügat manası uzatmak veya çekmek demektir. Tecvîd yönünden ise; med harflerinden biri ile sesin uzatılması demektir. Med harfleri vav, elif, ve yâ harfleridir. Bunlar; vav (و) sâkin, kendisinden önceki harfin hareketi damme ise; yâ (ي) sâkin kendisinden önceki harf kesre ise; elif (ا) sâkin kendisinden önceki harf fetha ise med harfi olabilirler.

Med; aslî ve fer'î olmak üzere ikiye ayrılır. Med harflerinden birinin bulunduğu, fazla uzatmaya sebep olan hemze veya sükûnun bulunmadığı medde aslî med; hem med harfinin hem de fazla uzatmaya sebep olan hemze veya sükûnun bulunduğu medde fer'î med denilir.

azaldığı görülecektir. Şunu hemen belirtelim ki, kırâat imam ve ravilerinde med konusunda görülen değişik mertebelerin hepsi de câizdir. Câiz olan bu mertebeler sadece fer'î med sınıfına giren munfasıl ve muttasıl medlerde görülür. Bunların dışındaki medlerde kırâat imamları arasında hiç bir ihtilâf yoktur.

(يَا أَيُّهَا) gibi munfasıl medlerde İmam Nafi' kasr ehli olarak bilinir.

Böylesi medleri bir elif miktarı uzatan; diğer bir ifade ile uzatma miktarını asgarî mertebede tatbik edenlere kasr ehli denilir. Kâlûn bir elif miktarını kabul ederek hocasına uyduğu gibi; iki bazı kaynaklara göre üç elif miktarı uzatarak kırâat ettiği de mervîdir:

Verş ise aynı med çeşidinde Ezrak tariki ile gelen rivayete göre beş elif, Isbahânî tariki ile gelen rivayete göre bir, iki ve üç elif miktarı uzatarak okur. Bu mertebelerden sadece beş elif, Verş'e diğerleri Isbahâniye atfedilir.

(جَاءَ) gibi muttasıl medlerde Nâfi'in iki elif, talebesi Kâlûn'un iki, üç ve bazı kaynaklara göre beş elif miktarı da uzattığı rivayet edilir. Verş ise Ezrak tariki ile gelen rivayete göre beş elif, Isbahânî tariki ile gelen rivayete göre iki, üç ve beş elif miktarı uzatarak okur²⁷.

Kurrânın tatbikatına göre Nâfi' hazretleri munfasıl meddi bir elif, muttasıl meddi iki elif uzatarak okur. Kâlûn munfasıl meddi bir, iki; muttasıl meddi iki elif miktarı; Verş ise her ikisinde de beş elif miktarı uzatarak kırâat ederler.

İmam- Nâfi', Kâlûn hatta diğer kırâat imamlarının okuyuşlarında görülmeyen sadece imam Verş'e has bazı değişik vecihler vardır ki, şunlardır: Verş (بِالْآخِرَةِ) kelimesinde görüldüğü gibi sâkin bir harften sonra gelen hemzenin harekesini, sâkin olan harfe verip hemzeyi de telaffuzdan düşürerek nakil yapar. Bu bazı Arap lügatına göre hemzenin tahfifî nevilerinden bir yoldur. Bunun da şartları vardır. Hemze birinci kelimededen sonra, ikinci

Medd-i munfasıl ve medd-i muttasıl fer'î med sınıfındadırlar. Med harfini müteâkip hemze gelmiş ve bu iki unsur, ayrı ayrı kelimelerde yer almışlar ise munfasıl med olur. (بِمَا)

(أُنزِلَ) İbaresinde görüldüğü gibi. Aynı kelimedede bulunuyorlar ise muttasıl med olur.

(جَاءَ) kelimesindeki gibi.

kelimenin ise evvelinde gelecek ve med harfi olmayacaktır. Hemzeden önce gelen harf sâkin olabileceği gibi tenvinli de olabilir. Gerçi tenvin de sâkin nûn demektir, Çoğu kere harf-i tarifi lâmi olur. ، (مَنْ آمَنَ) ، (الْمَ أَقُلُّ) ، (الْأَيْمَانُ) ، (وَمَتَاعٌ إِلَىٰ أَحْيَيْنَ) ، (الْأَيْمَانُ) ، (الْأَرْضُ) ، (وَمَتَاعٌ نِ لِي) ، (مَنْ آمَنَ) tarzında kırâat eder²⁸.

Verş ayrıca ، (الْأَيْمَانُ) ، (مَنْ آمَنَ) ، (الْأَيْمَانُ) gibi hemzeden sonra med harflerinin geldiği yerlerde nakil vechini yaparken hemzenin hareketini verdiği sâkin harfi; veya nakil vechinin bulunmadığı ، (النَّبِيِّينَ) ، (أَوْتِي) gibi kelimelerin med harfleri vasıtasıyla yukarı, ileri ve aşağı uzatarak okunan hemzelerini kasr, tavassut ve tûl olmak üzere üç vecihle okur. Kasr; bir elif miktarı, tavassut; iki veya üç elif miktarı, tûl ise dört elif miktarı uzatarak okumaktır. Buna medd-i bedel denilir²⁹ Diğer kırâat imamlarında bu kırâat şeklini göremeyiz.

Râ (ر) harfinin terkîk (ince), tefhîm (kalın), hem terkîk hem tefhîm ile okunduğu yerlerde Verş, diğer kırâat imamları ile ittifak halindedir. Ancak râ (ر) harfinin (قَدِيرٌ) ، (الْآخِرَةَ) misallerindeki gibi; sâkin bir yâ (ي) harfinden veya kesreden sonra geldiği yerlerde diğer imamlarca kalın okunan râ harfi, Verş tarafından ince okunur. Buna kırâatta terkîk vechi denilir³⁰

Verş ayrıca Kur'ân-ı Kerimde geçen bütün (أَبْصَارُ) ، (الْكَافِرُونَ) ، (الْأَنْبِيَاءُ) ، (الْأَنْبِيَاءُ) ، (الْأَنْبِيَاءُ) ، (الْأَنْبِيَاءُ) ، (الْأَنْبِيَاءُ) kelimelerindeki med harflerinden önce gelen harflerin fetha hareketlerini taklîl³¹ yaparak tek vecihle;

28 En-Neşr. I, 408, İthaf s: 156, Zübde s: 12-13 (Tembihat) 8, El-Buduru'z-Zahira s: 17

29 Zübde s: 13, İthaf s: 156-157, En-Neşr, I. 338, El-Buduru'z-Zâhira s: 17-18

30 En-Neşr. II, 91-93, İthaf s. 156, Zübde s: 12

31 Taklîl, bir çeşit imâledir. İmâle bir tarafa meyletmek demektir. Kırâat ıstılahında fethayı kesreden yana meylederek okumaya denir. Taklîl (تَقْلِيلٌ) kelimenin manasından da anlaşılacağı vechile imâleyi azaltarak okumak demektir.

(مُوسَى) ve (الْأَنْصَارِي) ; (الْهَدَاي) , gibi sonunda yâ harfi şeklinde tezahür eden elif-i maksûradan önceki harflerin fetha hareketlerini önce, fetha hareketi olarak, sonra taklil yaparak iki vecihle kırâat eder. Böylesi kelimeler ister isim olsun ister fiil olsun durum değişmez³².

Verş, Ezrak yolu ile gelen rivayete göre (سَوَاءَ) , (هَيْئَةً) , (وَأَسْتِيًّا سَوَا) , (شَيْئِي) ve benzeri kelimelerde bulunan lîn harfleri üzerinde hem vasl halinde hem vakf halinde tûl ve tavassut olmak üzere iki vecih yapar³³. Sâkin olan ve kendisinden önce gelen harfin hareketi fetha bulunan, vav ve yâ harflerine lîn harfleri denilir. Verş Kırâatına göre verilen misallerden (شَيْئِي) kelimesini okumak istersek; Şın harfini lîn harfi olan yâ harfine bitiştiirdikten sonra birinci vecih olarak dört, ikinci vecih olarak üç elif miktarı uzatıp müteâkiben gelen harfi hareketiyle okuyacağız.

Bakara suresinde geçen (أَنْذَرْتَهُمْ)lafzında görüldüğü gibi, bazı kelimelerin evvelinde istifham veya başka bir şey için zâid hemze bulunur. İstifham hemzesiyle kırâatında ittifak olunan hemzededen sonra, sâkin veya harekeli bir harf gelir. (أَأَمِنْتُمْ) , (أَأَشْكُرُّ) kelimelerindeki gibi. Sâkin olarak gelirse ya sahih olur. (أَأَنْتُمْ) yahut med harfi olur (أَأَلْهَتُنَا) de olduğu gibi.

İkinci hemzededen sonra gelen sahih ve sakin olan harfin bulunduğu kelime Kur'ân-ı Kerimde on tane olup on sekiz yerde geçer. Kâlûn, bu kelimelerde bulunan iki hemzenin arasına bir elif ilâve edip ikinci hemzeyi de teshil ile kırâat eder. Meselâ (أَنْذَرْتَهُمْ) kelimesini, ikinci hemzenin teshilini³⁴ dikkate alarak (أَنْذَرْتَهُمْ) şeklinde okuyacağız. Bu hususları mâhir bir okuyucunun ağız ve sesinden dinlemek en uygun olanıdır.

32 En-Neşr. II, 29, 35, Zübde s: 16, 18, İthaf s: 99, 157, El-Buduru'z-Zâhira s: 23

33 Zübde s: 15-16; İthaf s: 159

34 Teshil, lügatta kolaylaştırmak manasındır. İstilahta ise birbirini takibeden iki hemzededen ikincisini ne hemze sesine ne de elif harfi sesine benzeyen bir sesle telaffuz etmektir. Teshil ile okunacak hemzenin sesi kendi hareketi ile yakinen alakalıdır. Harekesi fetha ise, hemze

Aynı yerleri Verş, Kâlûn'un iki hemze arasına ilâve ettiği elifi kaldırıp sadece ikinci hemzeyi teshil ile kırâat eder. Ezrak tarîki ile gelen diğer bir rivayete göre Verş, ikinci hemzeyi hâlis bir elife tebdil ederek (أَنْذَرْتَهُمْ) şeklinde ikinci vechini yapar³⁵ Birinci hemzeyi dört elif miktarı uzatarak nûn harfine birleştirerek kırâat eder.

Misal olarak ele aldığımız kelime yapısında olan yerlerde, bu imamların zikredilen vecihleri vardır.

Bakara suresinin dokuzuncu âyetinde geçen (وَمَا يَخْدَعُونَ) kelimesini Nâfi' aynı zamanda Kâlûn ve Verş (وَمَا يُخَادِعُونَ) şeklinde, muzâraat harfini damme, hı (خ) harfini fetha yapıp hı harfinden sonra bir de elif ilâve ederek kırâat ederler³⁶.

(إِنِّي أَعْلَمُ) Cümlesinde görüldüğü gibi mütekellim ya'sından sonra fethalı bir hemze gelir ise bu yâ harfinin meftuh veya sâkin oluşunda ihtilâf edilmiştir. İmam Nâfi' ve râvileri böyle yerlerdeki mütekellim yasını fetha hareketi vererek (إِنِّي أَعْلَمُ) şeklinde okurlar. Bu mübarek lafız Kur' ânda doksan dokuz yerde geçer.

Bir de mütekellim yâ'sından sonra gelen hemzenin kesre veya damme olduğu yerler vardır. (إِنِّي أَعِيدُهُمَا) ; (مِنِّي إِلَّا) misallerinde olduğu gibi. Bu yerlerde de Nâfi' ve râvileri mütekellim yâ'sını fetha ile (إِنِّي أَعِيدُهُمَا) , (مِنِّي إِلَّا) şeklinde kırâat etmektedirler³⁷.

Kur'ân-ı Kerimde geçen (هُوَ) veya (هِيَ) zamirlerinden önce vav, lâm ve fâ harflerinin geldiği, (فَهُوَ) , (لَهُوَ) , (وَهِيَ) , (فَهِی) , (لَهِی) (لَهُوَ) gibi yerlerde Kâlûn he (ه) harfini cezmlî yaparak (هُوَ) şeklinde okumaktadır. Buna, vüçûh ilminde iskân vechi denir.

sesi ile elif sesi arasında bir sesle; Harekesi kesre ise, hemze sesi ile yâ sesi arasında bir sesle harekesi damme ise, hemze sesi ile vav sesi arasında bir sesele teshil yapılacaktır.

35 En-Neşr. I, 362-363, İthaf s: 157, Zübde s: 16, El-Buduru'z-Zahira s: 18

36 En-Neşr. II, 307, İthaf s: 157, Zübde s: 17 El-Buduru'z-Zahira s: 19

37 En-Neşr. II, 163-170, İthaf s: 161, Zübde s: 21, El-Buduru'z-Zâhira s: 26

İmam Nâfi' Kur'ân-ı Kerimde geçen ، (اَلنَّبِيُّوْنَ) ، (اَلنَّبِيُّوْنَ) kelimelerinde idğam³⁸ edilmiş yâ veya vav harflerinden ikincisinin yerine, (اَنْبِيَاءُ) kelimesinin ise yâ harfi yerine bir hemze getirerek (اَلنَّبِيُّوْ) ، (اَلنَّبِيُّوْ) tarzında kırâat eder. Ayrıca ، (خَاسِيْنَ) ، (خَاسِيْنَ) kelimelerindeki hemzeyi atıp ، (اَلصَّابِيْنَ) ، (اَلصَّابِيْنَ) Yine Kur'ânda geçen (هُزُوًا) kelimesinin vav harfini hemzeye tebdil edip (هُزُءًا) şeklinde okumaktadır³⁹.

Yukarıdanberi Nâfi', Kâlûn ve Verş'le alakalı olarak zikrettiğimiz okuyuş şekilleri genel mahiyette olanlarıdır. Bunların dışında aynı imam ve râvilerin Kur'ânın muhtelif kelimelerinde diğer kırâat imamlarından farklı vecihlerini görmekteyiz. Bu vecihlerin nerede ve nasıl olduklarını izaha çalışmak bir kitabın hazırlanması demek olacağından, zikredemeyeceğimiz değişiklikleri öğrenmek merakında olanlar, kaynak olarak istifade ettiğimiz ve başka kırâat kitaplarında gayet açık olarak görebilirler. Kırâat kitaplarının değişik vecihleri surelere göre ayrı ayrı göstermeleri de ayrıca bir kolaylık arzeder. Ancak ana kaynakların Arapça olduğu unutulmamalıdır.

Demirhan ÜNLÜ

İlâhiyat Fakültesi Kur'ân-ı Kerim Okutmanı

38 İdğam: İdğam şartlarını üzerinde bulunduran iki harften birincisini ikincisi içerisine sokup ikincisine bir şedde vererek okumaktır.

39 En-Neşr. I s: 406, II, 215, 209, İthaf s: 160-161, 167, Zübde s: 25, 39 Tembihat 7, El-Buduru'z-Zâhira s: 32